

TELEKOM, REKABET, TEKEL...

Mahir Ulutaş-EMO Yönetim Kurulu Üyesi
mahir.ulutas@emo.org.tr

Türk Telekom A.Ş'nin (TTAŞ) 14 Kasım 2005 tarihinde yüzde 55 hissesinin Oger Telekom'a satılarak özelleştirilmesi ile birlikte ülkemizdeki telekomünikasyon alanı, küresel sermayenin taleplerine göre biçimlendirilen bir döneme girdi. Aslında sürecin, PTT'nin telekomünikasyon ve posta hizmetlerinin birbirinden ayrılmasından sonra kurulan TTAŞ'nin 29 Ocak 2000 tarihinde Kamu İktisadi Teşekkülü statüsünden çıkarılıp, özel hukuk hükümleri tabi anonim şirket olması ile başlatılması daha doğru bir tespit olacaktır.

Hiç kuşkusuz süreci, daha genel bir çerçevede, küresel sermayenin ihtiyaçları çerçevesinde bütün kamusal alanın ve kamu kurumlarının tasfiyesi veya küçültülmesi ekseninde

değerlendirmek gerekiyor. Kamusal perspektifle bu köklü dönüşümü değerlendiren çalışmaların yaygınlığı ve yetkinliği düşünüldüğünde, bu süreç çok iyi biliniyor olmasına rağmen bir kez daha özetlemek, telekomünikasyon alanında yaşanan gelişmelere bütüncül bir bakış açısı sağlamak açısından önemlidir.

Kapitalizm ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren günümüzün moda deyişiyile küresel olmuştur. Marx'ın çok bilinen ifadesiyle "katı olan herşeyin buharlaşıp uçtuğu" bir sistem olarak kapitalizm, kendinden önceki toplumsal sistemlerin tersine, temel amacı sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi olan, bu nedenle sürekli genişleme, yeni pazarlar bulma zorunluluğu olan, insan bedeni ve zihni dahil yaşamın bütün

alanlarının metalaştığı, her türlü ihtiyacın yerini tek bir temel ihtiyaç olarak paranın aldığı bir sistemdir.

Doğaldır ki, böyle bir sistemin dünya çapında yaygınlaşması ve yoğunlaşması ihtiyacı, etkin ulaşım ve iletişim sistemlerini de zorunlu kılmıştır. Bugün sayısal teknolojilerin, otomasyon ve robotik uygulamalarının toplumsal yapıdaki radikal etkilerinin benzeri ve hatta çok daha şiddetlisi, yaygın deniz yolları ve demir yolları ağı ile ulusal ve uluslararası pazarların yaratıldığı, telgraf sistemleri ile enformasyonun üretimi-denetimi ve arşivlenmesi üzerinde tarih sahnesine yeni çıkan ulus-devletlerin iktidarının kurulduğu ve giderek sağlamladığı, kapitalizmin egemen dünya sistemi olarak ilk ortaya çıktığı dönemlerde yaşanmıştır.

Sermaye sadece yaygınlaşma değil, aynı zamanda yoğunlaşma eğilimindedir. Yani, kapitalizmin “serbest rekabetçi” olarak adlandırılan döneminde bile rekabet, piyasada hakimiyet kazanma hedefiyle, rekabeti yok etme hedefiyle gerçekleştirilen bir şeydir. Kapitalizmde rekabet her zaman tekeli rekabettir.

Mali sermaye kavramının ortaya çıktığı, bankacılık sektörünün ayrı bir alan haline gelip bağımsızlaştığı, meta ihracı dönemi yerine sermaye ihracı olanaklarıyla tüm dünyadaki bağımlılık zincirinin çok farklı mekanizmalarla yeniden üretilebildiği, kapitalizmin bir sonraki “aşaması” olan tekeli kapitalizmle birlikte, piyasaların, stokların, bayilerin kontrolü ihtiyacı ve talep yaratmadaki sihirli araç reklâmın apayrı bir sektör olarak bağımsızlaşması, tüketicilerin yeniden üretilmesi gerekliliği, iletişimin işlevi ve teknolojisinde de köklü değişikliklere neden olmuştur. Toplumsal yapının radikal dönüşümü paralelinde her zaman iletişim sektörünün teknolojik ve işlevsel yapısında büyük değişimler gerçekleşmiştir. Bu alan her dönem yapısal dönüşümlerin nedeni ve sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

1900’lü yılların başındaki dönemin temel karakteristiği Keynesçi “sosyal devlet” politikaları ile işgücünün kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan, ancak kapitalist girişimcilerin finanse etmesi mümkün olmayan eğitim, sağlık gibi alanların, yine sermaye için üretim girdisi olan ancak sermayenin yoğunlaşma düzeyinin finanse edilmesine olanak vermediği telekomünikasyon, enerji gibi alanların temel altyapı hizmeti ve kamusal hizmet olarak adlandırılması ve devletin doğrudan yatırım yapmasının veya piyasayı düzenleyici ve sınırlayıcı yaptırımları uygulamasının önünün açılmasıdır.

Dönemi karakterize eden bir diğer temel nokta da, 1848 ayaklanmaları ile

tarikh sahnesine bağımsız bir siyasal özne olarak çıkan ve en nihayetinde 1917 ile bir devlet olarak örgütlenen işçi sınıfı ve emekçi halkların mücadelesinin düzenin kabul edebileceği sınırlar içine çekilme ihtiyacının duyulmasıdır.

Dolayısıyla, 1970’lerde ortaya çıkan neoliberal politikaların öncesindeki dönemi özetlersek, toplumsal-sınıfsal çatışmaların düzen sınırları içine çekilme ihtiyacı ile büyük çaplı kamusal sosyal güvenlik politikalarının ortaya çıktığı ve kapitalist sermayenin yoğunlaşma düzeyi el vermediği için doğrudan yatırım yapamadığı, ancak kendisi açısından üretimi ve yeniden üretiminin gerçekleşmesi zorunlu olan enerji, sağlık, eğitim gibi alanların temel altyapı hizmeti olarak adlandırıldığı bir dönem tablosu açığa çıkıyor.

Telekomünikasyon sektörü de, doğası gereği bu sürecin en temel ayaklarından birisi olarak kamu tekeli olarak şekillendi. Burada ABD’de telekom sektörünün başlangıcından itibaren AT&T firması ile özel bir tekeli olarak varılması dikkate değer, ancak belirleyici olmayan bir ayrıntıdır. Sonuç olarak, sektör özel tekeli veya doğrudan kamusal tekeller aracılığı ile devletlerin sıkı denetimi ve düzenleyiciliği altında var olmuştur.

Bu hizmet Avrupa ülkelerinde “kamu hizmeti”, ABD’de ise “evrensel hizmet” olarak adlandırıldı. Gerek evrensel hizmet gerekse kamu hizmeti kavramı, en geniş anlamda ülkenin tüm coğrafi kesimlerine, tüm kullanıcılara, ödenebilir bir bedel karşılığında kesintisiz ve belli standartlarda hizmet verilmesi anlamına gelmekte.

B ö y l e s i yaygın bir hizmetin, kamu hizmeti olarak tanımlanıp,

çoğu durumda kamu tekeli eliyle verilmesi politikasının temellendirilmesinde kullanılan temel tez, “doğal tekeli” tezidir. Doğal tekeli, bir hizmetin birden çok üretici tarafından yapılmasının fiziki ve/veya ekonomik olarak olanaklı olmadığı, tek üretici tarafından daha az bir maddi ve toplumsal maliyetle hizmetin verilebileceği durumları anlatır.

Bu konu telekomünikasyon sektörünün bugününe bakarken temel bir noktayı açığa çıkarmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, 1970’lerle birlikte bir yeniden yapılanma olduğu görülüyor. Bu yeniden yapılanmanın temel ayaklarını, daha önceki dönemde kamu hizmeti olarak sayılan ve tüketim talebinin doğal olarak yüksek ve sürekli olduğu eğitim, sağlık, iletişim ve enerji gibi alanların özelleştirilmesi, piyasalaştırılması, bununla birlikte sendikal örgütlenmelerin altının boşaltılması, sosyal güvenlik kurumlarının tasfiyesi oluşturmaktadır.

Kapitalizmin her devrevi yapılanmasında olduğu gibi bu yapılanmanın da gerekçeleri var; öncelikle küresel sermayenin yoğunlaşma düzeyi bu alanlara yatırım yapmaya yetecek düzeye gelmiştir, ayrıca kapitalizmin 1970’lerdeki ekonomik krizi, böylesi bir piyasalaşmayı sistem açısından

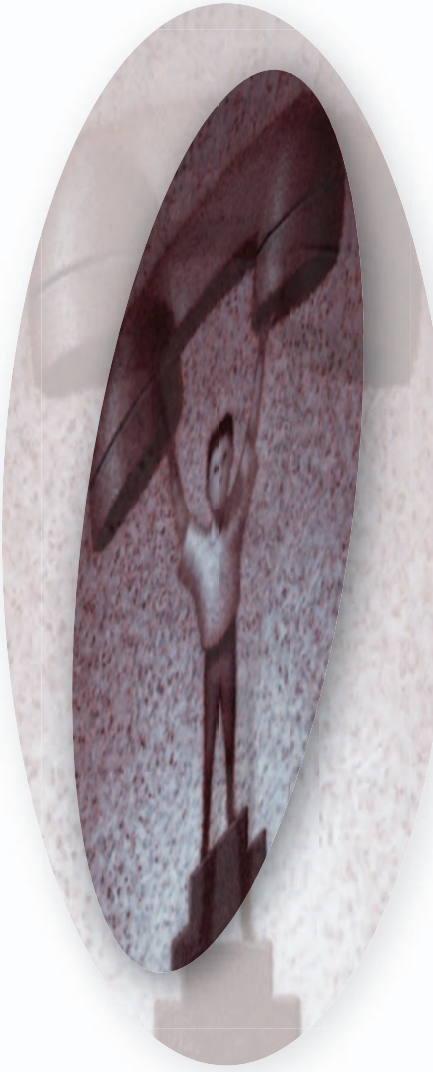

zorunlu kılmaktadır ve tabii ki bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, robotik teknolojilerin ve yapay zeka uygulamalarının endüstriyel ürünler verecek düzeye gelmesi, otomasyon sistemlerinin yaygınlaşması ile kol emeğinin yanında kafa emeğinin de belli oranlarda ikame edilebileceği bir süreç oluşmakta ve hizmetler sektörünün de piyasalaşmasını olanaklı kılan teknolojik bir temel oluşturmaktadır.

Hizmetler sektörünün piyasalaşmasının yol haritasını çizen temel metin GATS olarak adlandırılan "Hizmetler Sektörü Genel Anlaşması"dır. Bu anlaşmaya göre GATS'a taraf olan ülke, genel zorunluluklar bir yana özel sektörel taahhütlerde bulunur. Bu taahhütler ve zorunluluklarla sektör uluslararası rekabete açılarak özelleştirilir. Telekomünikasyon alanı, GATS anlaşması kapsamına, Şubat 1997'de konulan "Telekomünikasyon Eki" ile dahil olmuştur.

Türkiye'de telekom alanının özelleştirilmesi, piyasaya açılması süreci DB ve IMF kaynaklı baskılarla başlamış ve GATS Telekomünikasyon Eki'ndeki temel tezler Türkiye'ye önerilmiştir. Bu önerilerin temel ayaklarını, alandaki kamu tekelinin sona erdirilmesi, PTT'nin bölünmesi, alanda bağımsız bir üst kurulun oluşturulması, alanın uluslararası sermayenin yatırımına açılması vs. oluşturmaktaydı. Öyle ki, anlaşmanın orijinalinde bulunan "evrensel hizmet" tarifine, DB'nin Türkiye'ye "önerdiği" program içerisinde yer bile verilmiyordu. Sonuçlarına bakıldığında, hangi siyasi iktidar gelirse gelsin DB ve IMF'nin önerilerinin sektörde aynen uygulandığı görülmektedir.

TTAŞ, bir uluslararası bir şirkete özel tekel oluşturulmak suretiyle özelleştirmiştir: Türk Telekom şu an şehirci telefon hizmetlerinde mutlak hakimdir ve Uzak Mesafe Telefon Hizmetlerinde

(UMTH) diğer tüm telekom şirketleri TTAŞ'nin altyapısına bağımlıdır. Aynı şekilde internet/ADSL alanlarında da Türk Telekom fiili tekelidir. Alandaki kamu tekeli kaldırılmış ve özel bir tekel oluşturulmuştur.

Bu durum aslında bir zorunluluktur; çünkü alanın yapısı, temel bir altyapı hizmeti olması, ulusal ölçekte tek bir ağı ve altyapının fiziki, ekonomik ve teknik avantajlarının zorlaması düşünüldüğünde, "doğal tekel" yaratılmasının zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu alanda herhangi bir yasal düzenleme ile "serbest rekabetin" yaratılabileceğini düşünen,

telekomünikasyon alanında faaliyet yürüten özel şirket temsilcileri açıkça hayal görmektedir. Türk Telekom'un yeni fiyat tarifesinde olduğu gibi, bu tekeli konumunun tüm olanaklarını sonuna kadar kullandığı ve kullanacağı açıktır.

Telekomünikasyon alanı bir altyapı hizmetidir ve "doğal tekel"dir, ayrıca özelleştirilen ülkelerde bile "evrensel hizmet" kavramıyla el altından temel bir kamusal hizmet olarak bu hizmetin verilmesi gerektiği teslim edilmektedir. Bu alanda özel bir tekel yaratılmasının ve yasal düzenlemelerle korunmasının hiçbir anlamı yoktur.

Sonuç olarak, telekomünikasyon alanı temel bir altyapı ve kamu hizmeti olarak görülerek yeniden düzenlenmelidir. Bu çerçevede ;

- 1) *Türk Telekom A.Ş. derhal kamulaştırılmalıdır ve siyasal iktidarın etkilerinden bağımsızlaşacak bir yasal düzenleme ile kurumsal yapı güçlendirilmelidir.*
- 2) *Görevi özelleşen alandaki piyasa yapısının düzenlenmesi olan, olağanüstü yetkilerle donanmış, ama hiçbir siyasi sorumluluğu olmayan Telekomünikasyon Kurumu lağvedilmelidir.*
- 3) *Tüm yurttaşların bu kamu hizmetinden eşit ve ekonomik yararlanabilmeleri için, kamu kurumları arasında bir eşgüdüm ve eylem birliği yaratılmalıdır.*
- 4) *Bu alanda Ar-Ge çalışmaları desteklenmeli, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu alanda teknoloji yoğun ürün veya ara ürün prototipleri geliştirmeleri özendirilmelidir.*
- 5) *Turkcell ve Vodafone gibi GSM operatörlerinin üzerindeki kamu denetimi sıkılaştırılmalı ve özellikle yeniden kamulaştırılacak TTAŞ üzerinden piyasa sınırlandırmaları sağlanmalıdır.*